

TAYVAN SORUNU BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üye. Şahin ÇAYLI*

Beyza VAROL**

ÖZ

Uluslararası güvenlik kavramının içeriğinin ve etkisinin değişmesi uluslararası sistemde önemli değişimler meydana getirmektedir. Bu kapsamda dünyanın en güçlü devleti konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası güvenlikteki değişimleri çok yakından takip etmektedir. Son yıllarda uluslararası sistemin en fazla güç kazanan devleti Çin olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomisi ile büyüme rekorları kıran Çin, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Dış ticaretini ve savunma harcamalarını artıran ve uluslararası siyasette daha fazla etkisi hissedilen Çin, ABD için en önemli tehditlerden birisi haline dönüşmektedir. ABD ise Çin'in yükselişini yakından takip etmekte ve Çin'in uluslararası arenada artan etkisi karşısında, Çin'in sahip olduğu güvenlik problemlerine müdahil olarak, Çin'in gücünü sınırlandırmaya çalışmaktadır.

Bu çalışma Çin'in ulusal güvenliğinde risk oluşturan Tayvan sorununun ABD-Çin ikili ilişkilerine yansımalarını analiz etmektedir. Tayvan sorunu Çin'in önümüzdeki yıllarda daha fazla güçlenmesini sağlama ya da güvenliğinin tehlikeye girmesine neden olma potansiyeli taşımaktadır. Çin'i çatışmaya sürükleme potansiyeli yüksek bu sorunun analiz için seçilmesinin nedeni, önümüzdeki dönemlerde ABD'nin Çin ile rekabetinde üstünlük sağlamak için bu sorunu daha fazla araç olarak kullanacağını öngörülmesidir. Çin'in Tayvan politikaları tüm dünya tarafından yakından takip edilmekte ve Çin'in olası Tayvan'a müdahale ihtimalinin sonuçları tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada ABD'nin Tayvan Sorununa daha fazla müdahil olacağı ve bu izlediği siyasetle Yükselen Çin'in gücünü sınırlamaya çalışacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, Güvenlik

ANALYSIS OF US-CHINA COMPETITION IN THE CONTEXT OF TAIWAN PROBLEM

ABSTRACT

The change in the content and impact of the concept of international security brings about important changes in the international system. In this context, the United States of America, which is the most powerful state in the world, closely follows the changes in international security. In recent years, China has emerged as the most powerful state in the international system. Breaking growth records with its economy, China has the world's second largest economy after the USA. China, which has increased its foreign trade and defense expenditures and felt more influence in international politics, is becoming one of the most important threats for the USA. The United States, on the other hand, closely follows China's rise and tries to limit China's power by interfering with China's security problems in the face of China's increasing influence in the international arena.

This study analyzes the reflections of the Taiwan issue, which poses a risk to China's national security, on the US-China bilateral relations. The Taiwan issue has the potential to make China more powerful in the coming years or to jeopardize its security. The reason why

* Düzce Üniversitesi/Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü, sahincayli@duzce.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-7855-524X

** Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, varol.beyza.13511998@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1388-7889

this problem, which has a high potential to drag China into conflict, was chosen for analysis is that it is predicted that the USA will use this problem more as a tool to gain superiority in its competition with China in the coming periods. China's Taiwan policies are closely followed by the whole world and the consequences of China's possible intervention in Taiwan are tried to be estimated. In the study, it has been concluded that the USA will be more involved in the Taiwan Problem and will try to limit the power of Rising China with this policy.

Keywords: USA, China, Security

Giriş

Güvenlik kavramı devletlerarasındaki rekabette bir araç haline dönüşmüş durumdadır. Devletler izledikleri politikalarla başka bir devletin güvenlik zaafını kendi avantajına kullanabilmek için her türlü önlemi almaktan çekinmemektedirler. Güvenlik kavramının içeriğinin, kapsamının değişmesi, dönüşmesi ve gelişmesi ile uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik kavramı daha önemli hale gelmiştir. Çalışmanın teorik kapsamında güvenlik kavramına yer verilmesinin nedeni, uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının, Çin'in güvenliğinde ciddi risk oluşturan Tayvan sorununa ABD'nin müdahalesini ve iki ülke arasındaki ilişkilere etkisini açıklıyor olmasıdır.

Çin'in ulusal güvenlik sorunları noktasında Tayvan'da yaşanan gerginlikler bölgede devletlerarası rekabetin artmasına neden olmuştur. Uluslararası düzeyde artan güvenlik krizleri, uluslararası konjonktüre de yansımıştır. Bu durum Çin'in güvenlik krizleriyle bölgedeki ve bölge dışındaki devletlerin yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Artan rekabet ortamı, Çin'in daha fazla güç kazanması ve bölgesel sorunlar, gerginliğin boyutunu artırmaktadır.

Yükselen Çin'in Tayvan'da etkinliğini artırmak istemesi ABD ve Çin arasındaki gerilimi artırmaktadır. ABD, bölgesel çıkarlarını düşünerek Tayvan'ı Çin'e bırakmamaktadır. Çin için geçmişten beri önemli olan Tayvan, ABD çıkarları için stratejik önem arz etmektedir. Çin'in yükselişi ile Tayvan üzerinde artırmaya çalıştığı etkisi ABD'nin çıkarlarını rahatsız eden bir diğer önemli konudur. Tayvan'ı kendi ulusal güvenlik meselesi olarak nitelendiren Çin, ABD'nin bu soruna daha fazla eğilmesi ile birlikte savunma sanayisine ağırlık verdiği gibi silahlanma noktasında stratejik politikalar izlemektedir.

Çin'in büyüme rekorları kırarak uluslararası ekonomide pazar payını artırması, dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD'yi endişelendirmektedir. Gelişmiş ülkeler kategorisinde olan ABD'nin, bu durumu kendi güvenliğine tehdit olarak algıladığı söylenilebilir. Bu kapsamda bakıldığında Çin'in daha fazla güç kazanmasını kendine tehdit olarak algılayan ABD'nin, Tayvan Sorununu kullanarak Çin'in gücünü sınırlamaya yönelik daha fazla müdahaleci politikalar izleme ihtimali artmaktadır. Çalışmada da görülmüştür ki yükselen Çin'in Tayvan sorunu dış politikasında zayıf olduğu alanlardan birisini oluşturmaktadır. Daha fazla silahlanarak kendi güvenliğine oluşabilecek tehditleri önlemek isteyen Çin karşısında ABD'nin müdahaleci politikaları, her iki devlet arasındaki söylemleri sertleştirmekte, güvenliğe dayalı anlayışı öncelikleştirmekte ve bölgede iki devlet arasında muhtemel çatışma risklerini de artırmaktadır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK

Tartışmalı olan ve ortak bir tanıma ulaşmanın zor olduğu güvenlik kavramı, Thomas Hobbes ile birlikte yaygınlaşmıştır. Hobbes, herkese korku yayan İngiliz iç savaşı döneminde (1642-1651) yaşamış ve bu iç savaşı ise güvensizliğin temeli olarak görmektedir. Leviathan (süper devlet), Thomas Hobbes'un iç savaşı ve güvensizliği önlemek için öne sürdüğü fikirdir. Hobbes'tan yüzyıllar sonra güvenliğin bu anlamı, realist görüşün devlet ile ilişkilendirerek yeniden tasarlanmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler ekolüne taşınması sağlanmıştır. Sosyal bir sözleşme olan leviathan ile Thomas Hobbes, iktidarın kaynağının Tanrı değil, insanların ortak kabulü olduğunu söylemektedir (Balcı ve Kardaş 2017: 228).

Güvenlik kavramı, genel olarak zıt anlamları ile tehlike, tehdit ve çatışmanın varlığı, yokluğu gibi anlaşılmaktadır. Vatandaşlar için ise koruma, zararsızlık durumu ve tehlikelerden uzak olma anlamına gelen kavram Arnold Wolfers'e göre, "objektif olarak sahip olunan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması ve subjektif olarak da bu değerlerin yok olacağına dair bir korkunun olmaması durumudur". Güvenliğin temel kaynağının devlet olduğunu ve devlete bağlı olmayan tanımların ise epistemolojik ve felsefi gibi nedenlerden ötürü kabul görmediği bilinmektedir (Kardaş 2017: 228).

1648 Vestfalya Anlaşması ile birlikte uluslararası sistemin en güçlü aktörleri devletler olarak kabul edilmiştir. Devletlerarası ilişkileri yöneten bir üst otorite bulunmamaktadır. Devletlerin temel sorumluluğu güvenliği sağlamaktır ve devletler, kendilerini korumaktan başka alternatiflerinin bulunmadığını düşünmektedirler. Realist görüş, devletlerin hiçbir zaman mutlak güvenlik ortamını sağlayamayacağını ve uluslararası sistemin sınırlarını aşamayacağı argümanını kendine temel olarak almaktadır. Realist görüş, güvensizlik halinin sürekli mevcut olduğu bir sistemde devletlerin güvenlik noktasında sürekli kaygılı olacağını ileri sürmektedir (Özdoğan 2019: 8).

Kenneth Waltz, "kuvvet kullanımını engelleyen bir otoritenin var olmadığı" anarşik ortamlarda "güvenliği en yüksek amaç" olarak edinmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Realist geleneğe göre, mutlak güvenliğin olmadığı uluslararası sistemde güvenli bir ortam sağlamanın tek çıkar yolu ise her devletin mevcut kapasitesini maksimuma çıkarması gerekliliğidir (Waltz 1954).

Realizm de kurallar belirlidir; keskin, öngörülebilir ve katıdır. Devletler uluslararası sistemde birbirlerine güvenmedikleri için sürekli güç artırımına başvurmaktadırlar. Aslında bu durum Realizm paradigmalarına ters düşmektedir. Çünkü devletler sürekli güçlerini arttırmaya çalışırken diğer devletler için tehdit olma olasılığını da doğru oranda arttırırlar ve dolayısıyla gücünü arttıran devlet aynı zamanda güvenliğini riske atmış olmaktadır. 1960'ların sonuna doğru bu çelişkili durum realist görüşe yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur (Bakan ve Şahin 2018: 140).

Realizme yönelik eleştirilerin ilk refleksi klasik güvenlik görüşüne katkısı olan ve doğrudan bir güvenlik tanımı oluşturan neorealizme yönelik olmuştur. Neorealist görüşe göre uluslararası aktörlerin davranışlarını ve güvenlik durumlarını belirleyen unsur, uluslararası sistemdir. Siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip olan uluslararası sistemde birincil aktör olarak devletler, ikincil aktör olarak ise bireyler, çıkar grupları ve uluslararası örgütler kabul edilmektedir. (Baylis 2008: 75)

Uluslararası sistemde egemen devletler bulunmaktadır ancak uluslararası ilişkileri, devletlerin kararlarını ve eylemlerini düzenleyecek herhangi bir üst otoritenin olmaması uluslararası ortamda anarşinin oluşmasına neden olmaktadır. Neorealizmde güvenlik anlayışı, güvenliğini sağlama ve kendini savunma temelinde ortaya çıkmaktadır (Serdar 2015: 17-20).

Neorealizmde güvenliği sağlayan temel unsur, kapasite olarak görülmektedir. Bir devletin uluslararası sistemdeki varlığını oluşturan ve o devletin bütün kapasitelerinin toplamını ifade eden şey ise güçtür. (Arı 2006) Güç, devletin eylemlerine şekil vermektedir. Gücünü arttıran ve ortamın uygun olduğunu gören bir devlet bunu fırsata çevirerek uluslararası düzeni, güç dağılımını ve uluslararası sistemdeki etkinliğini artırma girişiminde bulunmaya çalışacaktır (Aydın 2004: 49). Uluslararası ortam açısından bu durum önemli bir güvenlik problemi olan güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Uluslararası sistemde anarşi hakim olduğu için bir devlet güç artırma politikası uyguladığında diğer devletler bunun güvenlik için mi, saldırgan politikalar için mi olduğunu anlayamamaktadır. Devletlerarasında güç artırma rekabeti sürekli devam etmektedir. Uluslararası sistemde, uzun vade de barış ya da devletlerin güç rekabetinin olmadığı bir ortam mümkün değildir (Küçüksolak 2012: 204).

Liberalizm, 18. ve 19.yüzyıl ekonomik ve siyasi düşüncenin gelişiminde özellikle de ABD’de ve İngiltere’de etkili olan belirli amaç ve hedefleri de içine alan siyasal düşünce geleneğini sürdürmektedir. John Locke, liberalizmin öncüsü olarak kabul görmektedir. Ona göre bireyler eşit olarak yaratılmıştır, bireylerin yaşama ve özgürlük hakları gibi dokunulmaz hakları bulunmaktadır (Çetin 2001: 219-223). Liberalizmde önemli olan, özgürlük ve güvenlik arasında bir denge oluşturabilmektir. Liberalist görüşe göre devletin amacı, bireysel hak ve özgürlüklere zarar gelmeyecek şekilde hem içeride hem de dışarıda güvenli bir ortam tesis etmektir.

Liberalizmde iş birliği odaklı bir güvenlik anlayışı vardır. Liberal görüş, uluslararası ilişkileri mutlak kazançlı bir sistem olarak görmektedir. Liberalizm, uluslararası sistemdeki çatışma ve rekabetin uluslararası ortamın anarşik yapılı olmasından veya devletlerin niyetlerinin kötü olmasından değil de devletlerin bu durumu yanlış anlamasından dolayı olduğunu öne sürmektedir. Liberalizm, aktörlerin işbirliği yaptıkları takdirde tarafların mutlak kazanç sağlayacaklarını da belirtmektedir (Uğuz 2016: 85-91).

İngiliz Ekolünde 1940-1970’li yıllarda “gerçekçi ve yeni gerçekçiler” hakim iken 1970’ler den sonra daha çok liberallerin katkısı söz konusu olmuştur. 1990’larda inşacılık bir kuram olarak yükselmeye başlamış ve bu durum İngiliz ekolüne yönelik ilgiyi arttırmıştır. İngiliz ekolü, üç geleneği; “akılcılık, devrimcilik ve gerçekçilik” sentezleyip özgün bir çerçeve oluşturan yaklaşımdır. Uluslararası ilişkilerin normatif ve analitik yönden çözümlenebilmesi noktasında önemli bir araçtır. “Uluslararası toplum” kavramı da İngiliz ekolü ile birlikte uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında kullanılmaya başlamıştır (Balkan ve Devlen 2010: 42-68). İngiliz Okulu, diğer uluslararası ilişkiler teorileri ve gelenekleri ile karşılaştırıldığında onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği eklektik yapıya sahip olmasıdır.

İngiliz Okulunun erken dönem çalışmaları içerisinde güvenlik konusuna ayrıca değinilmemiştir. Uluslararası ortamın oluşmasıyla birlikte güvenliğin kendiliğinden sağlanacağı düşünülmüştür. Sonraki dönemlerde ise güvenliğin nasıl sağlanabileceği,

kimin ya da neyin güvenliği gibi sorular gündeme gelmeye başlamıştır. Uluslararası güvenlik, uluslararası sistemin temel hedefini oluşturmaktadır ancak diğerlerine karşı güvenlik değil de diğerleri ile birlikte güvenlik ortamının sağlanması anlayışı hakimdir (Yıldırım 2020: 1705).

Marksizm'in güvenlik anlayışı klasik güvenlik anlayışlarından farklıdır. Marksist güvenlik yaklaşımında kapitalist sınıf arasındaki çatışma merkezidir. Marksizm'e göre, savaşa ve çatışmaya neden olan bütün faktörlerin ortadan kalkması için kapitalizmin sona ermesi gereklidir. Marksist anlayışın temel düşüncesi kapitalizm eleştirisi üzerine kuruludur (İyiat 2020: 8).

Güvenlik yaklaşımını sınıfsal dengesizlikler ve eşitsizlikler üzerine inşa eden Marksist yaklaşım, üretim ilişkilerinin sınıfları oluşturduğunu üretim araçlarına sahip olanların bütün halka hakim olacağını ve kendi çıkarlarına zarar verebilecek her tehdit unsurunu topluma yönelik bir tehditmiş gibi algılayarak güvenlik politikalarını belirlemektedir (Birdişi 2017: 77).

Uluslararası ilişkilerde Marksist anlayışın bağımlılık, siyasal marksizm ve dünya sistem teorisi gibi birkaç yaklaşımı bulunmaktadır. Dünya sistem teorisi, 1974 yılında Marksist akım temsilcilerinden olan Immanuel Wallerstein'in 'Modern Dünya Sistemi' adını verdiği kitabı ile anlatılmıştır. Wallerstein, bu teori ile uluslararası sistemin batılı ülkelerin yaptığı keşiflerle doğudan batıya kaynak gönderimi yapıldığını bununla birlikte ekonomik, sosyo-kültürel faaliyetler ve finansal yapının geliştiğini bu sayede sermaye biriktirme döneminin başladığını iddia etmektedir (Yarkın 2008: 161-163).

Dünya sisteminde önemli siyasal, sosyo-ekonomik değişmelerin yaşandığı Soğuk Savaşın sona erme sürecinde milliyetçi temelli olan çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Diğer güvenlik yaklaşımları bu çatışmalar konusunda yetersiz kalmıştır. İnşacılığın uluslararası ilişkiler disipliniinde olup olmadığı ise o dönemlerde tartışmalara sebep olmuştur. ABD'li akademisyen Nicholas Onuf'un iddiası inşacılık yaklaşımına yönelik yapılan ilk tanımlama çalışmasıdır. Nicholas'a göre, "Tüm sosyal gerçeklikler de olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplini de insanlar tarafından inşa edilebilir" (Arı ve Kıran 2011: 50).

Önceki güvenlik yaklaşımlarına alternatif olarak 1990'larda Alexander Wendt tarafından da sosyal inşacılık kavramının tanımı yapılmıştır. Wendt, inşacılık yaklaşımını "amil-yapı" ve "kimlik-çıkar" ilişkileri üzerinden açıklamaktadır (Wendt 1999: 9). Amil-yapı kısmındaki amil, devleti temsil etmektedir. Şiddet kullanabilmesi ve gücü elinde bulundurmasından dolayı bu rol devlete verilmiştir. Uluslararası sistemdeki amillerin davranışlarına yön veren şey ise kimliklerdir.

Sosyal inşacılık yaklaşımı, yapının ve aktörlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi ve karşılıklı bağımlılıklarını incelemektedir. İnşacılık, yapılandırmanın merkezinde bulunur ve sosyal yaşamdaki değişim ve gelişimin açıklanmasında önemlidir. İnşacılıkta yapı ve aktörün sürekli birbirini etkilemeleri uluslararası ilişkiler disiplinine özgü birtakım katkılar sunmuştur. Yapı-aktör ilişkisi disiplinde sosyal bir boyut kazanmış ve sosyal yapı uluslararası güvenlik kapsamında işlenmeye başlamıştır (Yıldırım 2020: 1707).

Uluslararası İlişkiler Teorilerinde güvenlik bu şekilde oluşturulmaya çalışılsa da güvenlik çalışmalarının temelini oluşturan ve güvenliğin analizinin de kolaylaşmasını sağlayan "Kimin ve Neyin Güvenliği, Kime/Neye Karşı Güvenlik, Güvenliği Kim Sağlar ve Güvenlik Nasıl Sağlanır" (Kardaş 2017: 226) gibi sorulara da yanıt aranmaktadır. Tablo 1'de Uluslararası İlişkiler Teorilerinin bu sorulara yanıtı olarak hazırlanmıştır.

Tablo 1: Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenlik Yaklaşımları.

	Realist Güvenlik Anlayışı	Liberal Teori Güvenlik Anlayışı	İngiliz Ekolü Güvenlik Anlayışı	İnşacı Güvenlik Anlayışı
Kimin/Neyin Güvenliği	Güvenlik=Bireyin,devletin güvenliği=Milli güvenlik	Ulus, bireyler, devletlerin yanındaki özel aktörler	Uluslararası düzenin güvenliği	Kimlikleri taşıyan toplulukların
Kime/Neye Karşı Güvenlik	“Öteki” devletin askeri kuvvetlerinin oluşturduğu tehlikelere karşı güvenlik	Bireylerin yaşama ve özgürlük haklarına karşı güvenlik	Statüko karşıtı ve yayılımcı devletlere karşı	Güvenliği tehdit eden her türlü oluşuma karşı
Güvenliği Kim Sağlar	Diplomasi, Silahlı kuvvetler, İstihbarat servisleri	Devlet merkezi konumdadır	Uluslararası toplum	Normlar, değerler ve pratikler
Güvenlik Nasıl Sağlanır	Askeri ve ekonomik kapasitenin sürekli artması, çeşitli ittifaklar	Uluslararası sistemde işbirliği ve barış sağlanmalıdır	Uluslararası kurumlar, Diplomatik normlar, Uluslararası hukuk ile	Kültürel yapıların ve değerlerin korunmasıyla

Kaynak: (Balcı 2017: 229).

2. ASYA – PASİFİK BÖLGESİNİN GÜÇ DENGESİNDE TAYVAN’IN ROLÜ

2.1. ULUSLARARASI SİSTEMDE TAYVAN’IN YERİ VE ÖNEMİ

1544 yılında Tayvan adasına ilk gelen ve ‘İlha Formosa (güzel ada)’ olarak isimlendiren Portekizliler olmuştur. Tayvan’a ilk geldiklerinde sömürgecilik politikası izlemeseler de 1624 yılında sömürgeciliğe başlamışlardır. Tayvan, bu tarihlerde Hollandalıların eline geçmiş ve 1624- 1662 yılları arasında Hollanda yönetiminde kalmıştır. 1626-1642 döneminde Tayvan’ın sadece kuzey bölgesini Hollanda ile birlikte İspanya, 1662- 1683 döneminde Cheng Ailesi, 1683- 1895 yıllarında Manchu İmparatorluğu (Çin Hanedanlığı), 1895- 1945 döneminde Japonya ve 1945- 1988 yılları arasında da Milliyetçi Çin olmak üzere Tayvan, 1624- 1988 tarihleri arasında altı farklı koloni tarafından yönetilmiştir (Jacobs 2014: 48).

1895 yılında yaşanan I.Çin–Japon savaşından sonra “Şimonoseki Antlaşması” imzalanmış ve Tayvan, Japonya’nın idaresine geçmiştir. Japonya, İkinci Dünya Savaşından yenilgi ile ayrılmış ve 50 yıl hüküm sürdüğü Tayvan topraklarını 1945 yılında Çin’e iade etmiştir (Olkan 2021: 30). 1949 yılında Çin Milliyetçi Partisi lideri Chiang Kai-shek, Tayvan’a gelmiş ve Taipei’yi başkent ilan ederek Çin Cumhuriyetini kurmuştur. Tayvan’da bulunan Çin Cumhuriyeti, Komünist Çin Halk Cumhuriyeti’ne

karşı ABD tarafından desteklenmiştir. 1949'da Chiang Kai-shek, Tayvan'da sıkıyönetim ilan ederek yeni partilerin kurulmasını yasaklamıştır ve 1975 yılında ölene kadar Tayvan'ı tek başına yönetmiştir. 1987 yılında Tayvan'da sıkıyönetim kaldırılmış, demokratikleşme ve ekonomik liberalizasyon sürecine girilmiştir. Siyasi olarak çok partili hayata geçen Tayvan, temel mal üreticisi olmasıyla birlikte küresel bilgi, iletişim ve teknoloji sektöründe de üretim faaliyeti gerçekleştirmeye başlamıştır (Taiwan Comminique 1987: 3-4).

Tayvan'ın yaşam şekilleri ve ekonomik kanunları üzerinde ABD, Çin ve Japonya'nın etkisinin olduğu bilinmektedir. Tayvan'ın liberal ve demokratik bir ülke olma sürecinin Japonya hakimiyeti altındayken kurulan alt yapı sistemi ile başladığı söylenebilir. Tarıma dayalı ekonomi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak noktasıdır. 1940'lı yılların sonuna doğru Tayvan'da yapılan toprak reformu ile birlikte tarımsal faaliyetler artmış ve buna bağlı olarak gelirden artmaya başlamıştır. Tayvan'ın Kore Savaşında tarafsızlık politikası izlemesi, 1954 yılında ABD ile ittifak anlaşması imzalamasına neden olmuştur. İmzalanan anlaşma ile ABD başkanı Truman, Tayvan'a siyasi kimlik güvencesi ve yardımlar sağlamıştır (Moment 2013).

1960'lı yıllarda Tayvan ekonomisi, istikrarlı bir sürece girmiş ve birçok Asya ülkesinden daha hızlı büyümeye başlamıştır. Tayvan, üretim tekniklerini yenileyerek ithal ikame politikaları ile iç pazara yönelik üretim sağlarken Taylorizm üretim tarzı ile tanışmıştır. Frederick Winslow Taylor'ın geliştirdiği Taylorizm, yapılan işi küçük parçalara ayırarak üretim sürecini yöneticilerin sistematik bir şekilde planlamasını ifade etmektedir. (Adler 1997: 2-3). Ülke varlığının sürdürülmesi ve toplumun kalkınması için endüstriyel sektörlerin ihtiyacını karşılamaya yönelik teknik ve meslek liseleri kurulmuştur. Eğitim hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte ülkedeki üretim sistemleri de gelişmiş ve seri üretim olarak bilinen Fordizm'e geçilmiştir. Fordist üretim (yoğun üretim), dayanıklı tüketim mallarının üretiminde yüklerin taşınması için vasıflı işgücü çalıştırılmadan bant sistemi adı verilen bir cihaz ile yapılan üretim şeklidir. Fordizm üretim tarzı ile Fordist birikim rejimi ortaya çıkmış ve ülkeler arasında işbölümü yaşanmıştır. ABD, Fordizm ile birlikte hem ekonomik hem de uluslararası ilişkilerde hegemon güç haline gelmiştir ve kapitalist sistemdeki hiyerarşik yapıda zirvede yer almıştır. Hiyerarşik yapıda Tayvan ise yeni sanayileşen ülkeler basamağında yerini almıştır. (Sönmez 2016: 47-50). Batı tarzı üretim tarzının da etkisiyle Tayvan önemli bir üretim üssüne dönüşmüştür.

1960'lı yıllar itibariyle Güneydoğu Asya'da yeni sanayileşme hareketleri başlamış ve Tayvan, sanayileşme sürecine ilk giren ülkelerden biri olmuştur. Tayvan bu dönemde ekonomide ithal ikamesi politikalarını bırakarak ihracata yönelmeye başlamıştır. Doğu Asya ülkeleri, 1960 yılı sonrasında özellikle ekonomik atılımları ile dünyanın dikkatini çekmiştir. Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan'ın başarıları "mucizevi" olarak tanımlanmış ve bu dört ülke "Asya Kaplanları" olarak adlandırılmıştır. Asya Kaplanları, 1960- 1990 yılları arasında hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve ekonomik büyüme oranlarını 1990'lı yıllar da her yıl yüzde 8- 10 seviyelerine çıkartmışlardır (Arslan ve Ayhan 2018: 63).

1970'li yılların sonuna doğru Fordizmin üretimdeki payı düşerken bilginin üretimdeki payı artmaya başlamıştır. Bilgi ve esnek üretim teknikleri ile "esnek

uzlaşma" ortaya çıkmıştır. Esnek uzmanlaşma, bilgisayar destekli tasarımın önünü açarak maliyetleri büyük oranda düşürmüştür. Büyük firmalar bu sayede ölçek ekonomilerinin dışına çıkabilmiştir ve 1970'li yıllarda Tayvan'da büyük firmaların üretim yaptığı ülkelerden biri haline gelmiştir. Tayvan, geçirdiği hızlı sanayileşme süreci ve esnek uzmanlaşma ile ani bir yükseliş yakalamıştır. 1998 yılında ise Tayvan, " ABD ve Japonya'dan sonra, dünyanın üç numaralı bilgi teknolojisi üreticisi" seçilmiş ve diğer ülkelere karşı büyük bir başarı elde etmiştir (Arslan ve Ayhan 2018: 67).

Küreselleşme hareketleriyle birlikte 20. yüzyıldan sonra kapalı ekonomi anlayışının yerini açık ekonomi anlayışı almıştır. Sosyal ve ekonomik alanlarda yapılan değişim ve dönüşümler, gelir elde etmek amacıyla bir araya gelince ülke ekonomileri birbirlerine yakınlaşmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yabancı sermaye yatırımları, etkin kaynak dağılımını sağlaması açısından ülkeler için önemli olmuştur. 1980'li yıllarda doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYİH oranı % 5 iken bu oran 1999 yılında %16'ya yükselmiştir. 1990'lı yıllarda Tayvan, uluslararası yatırım yapılan önemli ülkelerden biri haline gelmiştir (Bayraktar 2003: 1-30).

Doğrudan yatırımcılar açısından Tayvan, ihracatçı bir ülke olarak görülmektedir. Tayvan'ın ekonomisi ihracata yöneliktir ve ihracat, toplam GSYİH'nin yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Tayvan'ın ihraç ettiği başlıca ürünler; elektronik entegre devreler, petrol yağları ve minerallerden elde edilen yağlar, lazerler, optik cihaz ve aletler, baskı devreler, elektrikli ses veya görüntü işaret cihazları, yazı, hesap, muhasebe, bilgi işlem için diğer makine ve cihazların aksamıdır. Tayvan, doğal kaynaklar bakımından kıt olduğu için yaptığı ithalatın büyük bir bölümünü ham petrol, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, petrol gazları, taşkömürü, taşkömüründen elde edilen briketler, topak ve katı yakıtlar, siklik hidrokarbonlar, elektronikte kullanılmak üzere uzun süre depo edilmiş kimyasal element ve bileşikler oluşturmaktadır. Tayvan'ın başlıca ihracat yaptığı ülkeler; Çin, Hong Kong, ABD, Singapur, Japonya ve başlıca ithalat yaptığı ülkeler; Çin, Japonya, ABD, Güney Kore, Suudi Arabistan'dır (Türkiye İhracatçılar Meclisi 2021: 4-7).

Tayvan, dış ticarete geleneksel olarak dış ticaret fazlası vermektedir. 2020 yılında 287.2 Milyar USD ithalat ve 346.6 Milyar USD ihracat gerçekleştiren Tayvan, 2020'de ABD'nin en büyük 10. mal ithalatı tedarikçisi olmuştur. Tayvan, 2021 yılının 10 aylık döneminde 311.3 Milyar USD ithalat ve 365.3 Milyar USD ihracat yapmıştır. 2021 yılı 10 aylık verilerine göre, Tayvan'ın ithalatında %21,59 pay ile ilk sırada yer alan Çin, ülkenin ihracatında da %28,28 pay ile yerini almıştır. 2021 yılında ihracat 2020 yılına göre, 100 milyar dolardan fazla artarak 446,5 Milyar USD ile rekor kırmıştır (Şire 2022: 3-4).

Geo-stratejik açıdan önemli bir yere sahip olan Tayvan, Pasifik okyanusunu Güney Çin Denizi'ne bağlayan boğaz üzerinde bulunmaktadır. Yüzölçümü 38.188 km kare olan Tayvan, Çin, Filipinler ve Japonya'ya yakın, Kore ve Vietnam'a da eşit uzaklıkta yer almaktadır (Çolakoğlu ve Güler 2011: 7-25). Tayvan, Kuzey ile Güney Doğu Asya'nın kesişme noktasındadır ve Hint okyanusuna ada üzerinden ulaşım kolaydır. Tayvan, Geo-stratejik konumu itibarıyla uluslararası sistemde büyük güçlerin mücadelesinde kilit nokta görevi de görmektedir (Dündar 2019). 23,89 Milyonluk nüfusa

sahip olan ada, dünyanın en gelişmiş ülkeler sıralamasında 22.sırada yer almaktadır (World Population Review 2022).

Tayvan'ın siyasi statüsü sorunu, ABD ile Çin'in karşı karşıya gelebileceği ve aralarında çatışma potansiyeli oluşturabilecek bir meseledir. Çin'in ve ABD'nin Tayvan yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. Çin için bu meselenin çok önemli olması ikili ilişkilerde sorunlar çıkmasına sebep olmuştur. Çin açısından Tayvan sorunu milli bir meseledir ve bu konuya bakış açısı hep aynı olmuştur. ABD'nin Tayvan sorununa karşı tutumu, zamanla siyasi konjonktürüne ve bölgesel çıkarlarına göre değişiklik göstermiştir. ABD'nin sürekli değişen yaklaşımı Çin için sorun oluşturmuştur. ABD, bölgedeki politikaları için Tayvan'ı hem müttefiki gibi görmektedir hem de Çin'e karşı kullanmaktadır. Tayvan, bu yüzden ABD ve Çin ikili ilişkilerindeki en büyük sorunların başında yer almaktadır (Coşkun 2019: 117).

Günümüzde Tayvan ile resmi diplomatik ilişkilerini sürdüren 14 devlet bulunmaktadır. Belize (1989), Guatemala (1933), Haiti (1956), Vatikan (1942), Honduras (1985), Marşal Adaları (1998), Nauru (1980- 2002, 2005), Palau (1999), Paraguay (1957), Saint Kitts ve Nevis (1983), Aziz Lucia (1984- 1997, 2007), Saint Vincent ve Grenadinler (1981), Esvatini (1968), Tuvalu (1979) ülkeleri ile Tayvan diplomatik ilişki içerisindedir. Amerika Birleşik Devletleri, Çin iç savaşından sonra 1949 yılından 1979 yılına kadar 30 yıl boyunca Tayvan'ı tanımayı sürdürmüştür. 2019 yılında Kiribati ve Solomon Adaları, Tayvan yerine diplomatik olarak Çin'i muhatap almaya başlamışlardır. Son olarak da Aralık 2021 tarihinde Nikaragua, Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. 2022 yılı itibarıyla 193 BM ülkesinden 13'ü ve Vatikan Şehri Tayvan'ı tanımaktadır. ABD, Kanada, Rusya, Türkiye ve çoğu Avrupa Birliği devletinin içerisinde olduğu aktörler Tayvan'ı "yarı resmi" olarak kültür büroları ile temsil etmektedir (World Population Review 2022).

2.2. TAYVAN'IN ÇİN İLE İLİŞKİLERİ

1912'de Çin'i yöneten Qing Hanedanlığı yıkılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1 Ocak 1912 yılında Sun Yat-Sen'in başkanlığı ile Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Taipei Hükümeti (Tayvan) de siyasi faaliyetlerini Çin Cumhuriyeti adıyla sürdürmektedir. Çin'in kurulması ile birlikte Çin Cumhuriyeti'nin üzerinde iki siyasi görüş hakim olmuştur. Birincisi 1919 yılında kurulan Kuomintang (Sun Yat-Sen'in Milliyetçi Halk Partisi), ikincisi de 1921 yılında komünistler tarafından kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP)'dir. İki siyasi oluşum ilk zamanlarda iş birliği yaparak varlıklarını devam ettirmiş fakat 1925 yılında Sun Yat-Sen'in ölümü ile Chiang Kai-shek yönetimi devralmıştır. Kai-shek, ordu komutanlığı görevini üstlenmiştir ve bu durum iç savaşa giden ilk yolu oluşturmuştur. 1931 yılında Japonya, Mançurya'yı işgal etmiştir (Olkan 2021: 31). İkinci Dünya Savaşı bitene kadar ÇKP ve Kuomintang arasındaki anlaşmazlık yerini Japonlara karşı ittifaka bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşından hemen sonra Çin Komünist Partisi ile Kuomintang arasındaki anlaşmazlık tekrar iç savaşa dönüşmüştür. 1945 yılı itibarıyla ÇKP, askeri gücü ile Kuomintang üzerindeki baskısını arttırmaya başlamıştır. 1946'da Komünistlerin lideri olan Mao Zedong, Mançurya'da Kuomintang'ın üzerine gitmiş ve oradaki

kuvvetleri dağıtmıştır. 1948 yılında ise Çin Komünist Partisi Mançurya'nın tamamını ele geçirmiştir. Kuomintang yönetimi'nin önderi olan Chiang Kai-shek ve Kuomintang üyeleri 1949'da Tayvan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. İç savaşı zafer ile sonuçlandıran Mao Zedong, 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)' ni ilan etmiştir (Dedekoca 2017: 145).

Komünist ve milliyetçi hareketlerin zaman zaman anlaşmazlıklarına rağmen Çin ve Tayvan arasındaki ilişkileri sürdürülebilir kılan unsur, "1992 Mutabakatı" olmuştur. Hong Kong da 3 Kasım 1992 yılında görüşmeler sağlanmış ve sözlü bir mutabakat oluşturulmuştur. 1992 mutabakatı, Tayvan'ı Çin anakarasının bir parçası olarak gören ve "Tek Çin" prensibine dayanan Tayvan-Çin anlaşmasıdır. Çin ve Tayvan'ın Tayvan Boğazına yönelik tutumlarını ve ikili ilişkileri yumuşatmak adına düzenlenmiş olan 1992 uzlaşısı, çatışmaların sonlanmasında başarılı olmuştur ama Çin ve Tayvan bu uzlaşmayı farklı anlamışlardır. Çin Yönetimi, Tayvan'ın "Tek Ülke, İki Sistem" kavramı ile Çin'e bağlı, özerk bir bölge olduğunu atfetmektedir. Tayvan idaresi ise aslında bu mutabakat ile Çin'in "Tek Ülke, İki Sistem" tanımını kabul etmediğini belirtmektedir. (Dedekoca 2017: 32) Tayvan Yönetimi, Çin'i tek otorite olarak görmemektedir ve bu uzlaşmayı da iki toplumun barışçıl bir şekilde ilerlemesi ve gelişmesi için gerekli olarak görmektedir.

Tayvan, 1895-1945 yılları arasında Japon hakimiyeti altında kalmıştır. Adanın statüsü İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise belirsiz kalmıştır ancak II. Dünya Savaşı galiplerinden olan Çin, müttefikleri olan ABD ve Rusya'nın da onayı ile Tayvan'ın yönetimini üstlenmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Çin'de Milliyetçi Parti ile Komünist Parti arasında iç savaş gerçekleşmiş ve iç savaşta yenilgiye uğrayan Milliyetçi Parti lideri, Chiang Kai-Shek ve geri kalan parti üyeleri 1949'da Tayvan'a kaçmıştır. Kai-Shek, Tayvan'da iken faaliyetlerini Çin Cumhuriyeti adı altında devam ettirmiştir. Tayvan ile Çin arasında gerginliklere sebep olan bu durum iki ülkeyi birbirine saldıracak hale getirmiştir (BBC News 2021).

Kore Savaşının sona ermesiyle birlikte ABD, Tayvan'da bulunan askeri gücünü çekmiştir. ABD'nin açık denizdeki Matsu ile Quemoy adalarından çekilmesini fırsata çeviren Çin, bu adaları bombardımana tutmuş ve bu durum Tayvan ve Çin arasında 1954 yılı Aralık ayında I.Tayvan Boğazı krizine neden olmuştur. 1955'de Tayvan ve ABD arasında ortak savunma anlaşması imzalanmıştır. ABD, Çin karşısında Tayvan'a destek sağlamış bu sayede Çin'i izole ederek adalar üzerinde egemenlik kurmasını engellemeyi amaçlamıştır (Alaca 2019: 110).

Çin, 23 Ağustos 1958'de tekrar Matsu ve Quemoy adalarına saldırmış ve II. Tayvan Boğazı Krizine neden olmuştur. Tayvan ile ortak savunma bildirisi imzalamış olan ABD, askeri birliklerini Tayvan'a göndermiştir (Turan 2016: 84-89). Çin ve ABD arasında gerçekleşen görüşmeler sonrasında Çin Yönetimi, Tayvan adasına saldırma stratejisini askıya almış ve kriz sona ermiştir.

18 Temmuz 1995'te Çin, Tayvan yakınlarında 21-28 Temmuz tarihleri arasında deniz ve hava tatbikatları ile füze denemeleri yapacağını duyurmuştur. Çin, Tayvan'a 160 km kadar uzaklıkta karadan karaya altı füze atışı yapmıştır ve bu durum 1995-1996 yılları arasında III. Tayan Boğazı Krizine sebep olmuştur. Çin, bu füzelerin deneme amacıyla atıldığını duyurmuş olsa da Tayvan'a saldırmayacağı noktasında ABD, Çin'e tam olarak güvenmemiştir. Nitekim Çin, 1996 yılındaki Tayvan seçimlerinin

yaklaşmasıyla Tayvan boğazının karşısına bir füze saldırısında bulunmuştur. Bu saldırıdan sonra ABD, Tayvan'a savaş gemisi göndermeye başlamış ancak savaş gemileri eğer boğazı geçecek olurlarsa Çin, çok net bir şekilde saldıracağını ifade etmiştir. Çin'in açıklaması üzerine ABD, savaş gemilerini geri çekmeye karar vermiş ve III. Tayvan Krizi de bu şekilde atlatılmıştır (Coşkun 2019: 128).

2016 yılında Çin'in kendi toprağı olarak gördüğü Tayvan'da yapılan başkanlık seçimlerinde Tsai Ing-wen, oyların yaklaşık %60'ını alarak ülke tarihinin ilk kadın başkanı olmuştur. Bağımsızlık yanlısı Demokrat İlerleme Partisi (DPP)'nin iktidara gelmesi, Çin- Tayvan ilişkilerini yeniden gerilimli duruma getirmiştir. Tsai Ing-wen, seçimlerde zaferini ilan etmesinin ardından yaptığı konuşmada özgürlük ve demokrasi mesajı vermiştir: “ Seçim sonuçları Tayvan halkının özgür olduğunu, Tayvanlıların demokrasiye sahip olduğunu dünyaya kanıtladı. Ben başkanlık görevinde kaldıkça halkımdan tek bir kişinin bile kimliğinden dolayı özür dilemek zorunda kalmaması için elimden gelenin en iyisini yapacağım.” Pekin de gelişmeleri yakından takip etmiştir ve Çin Devlet Televizyonu'ndan (CCTV) yapılan açıklamada Tayvan'ın bağımsızlığa yönelik atacağı adımların “kendini zehirleyip öldürmesi” anlamına geleceği ifade edilmiştir (Küçük 2016).

Uluslararası hukukta tanımı olmayan ve herhangi bir uluslararası otorite tarafından denetlenmeyen Hava Savunma Tanımlama Sahası (ADIZ) , İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki Japon işgalini sonlandıran ABD tarafından ilan edilmiştir. 2021 yılında ÇHC'nin kuruluşunun kutlandığı 1 Ekim Ulusal Günü Tayvan'ın ADIZ ilan ettiği bölgenin güneybatı bölümüne rekor sayıda uçağın girmesiyle gerilim yaşanmıştır. Tayvan Savunma Bakanlığı, 1 Ekim'de 38, 2 Ekim'de 39, 3 Ekim'de 16 ve 4 Ekim'de 56 savaş uçağının hava savunma tanımlama sahasına girdiğini bildirmiştir. Çin, bu askeri faaliyetlerin sebebine dair açıklama yapmamıştır ancak devlet medyasında yer alan haberlerde Tsai Ing-wen ve destekçilerine yönelik “savaş uyarısı” olduğu belirtilmiştir. ABD yetkilileri uçuşları “ provakasyon” olarak nitelendirmiş, ABD Dışişleri Bakanlığından ve Beyaz Saray'dan yapılan açıklamalarda gelişmelerin yakından takip edildiği ve Tayvan'a desteğin sürdürüleceği bildirilmiştir (Euronews 2021).

3. ABD - ÇİN TARİHİNDE JEOPOLİTİK KRİZ: TAYVAN SORUNU

3.1. ABD - ÇİN MÜCADELESİNİN TARİHİ BOYUTU

İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin Yönetimini ele geçiren Zedong'un rejim değişikliğiyle birlikte komünizm hakim olmuştur. Ancak bu durum Çin'in Doğu Bloku ülkeleri ve SSCB ile yakınlaşmasını sağlarken, Batı Bloku ülkeleri ve ABD ile de arasının açılmasına sebep olmuştur. Batı Bloku ülkeleri, bu rejim değişikliğini kabul etmediklerini belirtmiş ve yaptırım uygulamaya başlamıştır (Sandıklı 2019: 41).

Uluslararası sistemde yalnızlaşmak istemeyen Çin, SSCB ile ilişkiler kurmayı bir gereklilik olarak görmüştür. 1960'lı yıllarda Çin ve SSCB'nin arası açılmış ve Çin, uluslararası sistemde yalnız kalmıştır. Çin ile SSCB arasındaki soğukluğu fırsata çevirmek isteyen ABD, yeni oluşacak bir Çin-SSCB ittifakını engellemek için Çin'e yönelik yumuşak politikalar izlemiştir. ABD'nin yumuşak tavrına Çin Yönetimi de kayıtsız kalmamış ve 1971 yılında ABD'nin Ping Pong takımını davet etmiştir. Hükümetin bu jestine karşı ABD Başkanı Richard Nixon'da Çin'e ilişkin ticari

ambargoyu belli bir ölçüde kaldırmıştır (Dedekoca 2017: 154). ABD ve Çin'in diplomatik olarak ilişki kurmasında önemli rolü olan ping pong, günümüzde Ping-Pong Diplomasisi olarak bilinmektedir. 1972 yılında yayınlanan 'Şangay Ortak Bildirgesi' ve 1979 yılında yayınlanan 'İkinci Ortak Bildirge' ile ABD-Çin diplomatik ilişkileri resmen başlamıştır (Köşker 2019).

1980'li yıllar, ABD ve ÇHC arasında güvenlik ikileminin yoğun olduğu bir dönem olmuştur. ABD Başkanı Ronald Reagan, Tayvan'ın savunma ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğini vurgulamış ve Tayvan'la İlişkiler Yasası çerçevesinde Taipei'ye destek vereceklerinin altını çizmiştir. ABD Yönetimi, 1981 yılında Çin-Tayvan arasında çıkan sorunda Tayvan'ı desteklemiş, savunma gücünü arttırmak için silah ve askeri mühimmat satmıştır. Bu durum ikili ilişkileri gerginleştirmiş olsa da ABD ve Çin 1982 yılında Tayvan'a satılan silahların kalitesini ve sayısını arttırmama hususunda anlaşmışlardır (Akçadağ 2015).

1989 yılına kadar ABD-Çin ilişkileri, devlet başkanlarının sürdürdükleri ılımlı ilişkiler niteliğinde devam etmiştir. 1989 yılında daha fazla reform talebinde olan öğrencilerin, aydınların ve işçilerin düzenlediği gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılmasıyla sonuçlanan Tiananmen Meydanı olayları neticesinde ABD-Çin ilişkileri askıya alınmıştır (Bağ 2022).

1990'lı yıllar, Çin ekonomisinin büyümesi ile birlikte ülkenin dünya üzerindeki rolünün dönüşümüne tanıklık etmiştir. Çin, 90'lı yıllar boyunca genellikle çift haneli sayılar olmak kaydıyla yıllık %7'nin altına düşmeyen hızla büyümeye devam etmiştir. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi üretimde ise tarihteki en kesintisiz ve güçlü artışı sürdürmüştür (Naughton 2007: 142-143). 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde ortalama gelir, 1978 yılının yaklaşık olarak üç katına; kentlerin gelir düzeyleri ise 1978 seviyesinin yaklaşık beş katına ulaşmıştır (Riccards 2000: 12).

Çin zamanla bölgede merkezi bir ekonomik rol üstlenmiştir. Çin Yönetimi, 1990'lı yılların başında enflasyonun tehlikeli bir şekilde tırmandığı dönemi uyguladığı mali tasarruf tedbirleri ve sermaye denetimi ile yumuşatmıştır. Çin'in bu programı, daha sonra 1997-1998'de Asya'nın yaşadığı finansal krizden Çin'in etkilenmemesini sağlayan tedbirler arasında yer almıştır (Kissinger 2015: 573-574).

1999 yılında ABD-Çin arasında ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Shirk 2007: 25). ABD'nin Çin pazarının daha fazla dışa açılması yönündeki talebi kabul edilmiş ve ABD'nin, Çin'in World Trade Organization (WTO) girişine ilişkin çekinceyi kaldırmasıyla birlikte Pekin Yönetimi resmen 2001'de WTO üyesi olmuştur (Şimşek 2005: 79).

Çin ve ABD, ekonomik olarak büyüyen ikili ilişkiler kurmuştur. 1990'ların başında ABD'nin Çin ile olan ticaret hacmi, Tayvan ile olan ticaretinin yarısı kadardı. On yılın sonunda, ABD ve Çin anakarasının ticareti dörde katlanmıştır. Çin'in ABD'ye ihracatı ise yedi kat artmıştır (Lampton 2002: 379-380). Çok uluslu ABD şirketleri, Çin'i üretim yeri ve başlı başına bir Pazar olarak görmüşlerdir. Çin Yönetimi ise artan nakit rezervlerini ABD hazine bonolarına yatırım yaparak kullanmış ve 2008'de ABD dış borçlarının en büyük alacaklısı durumuna gelmiştir (Kissinger 2015: 575).

2001 yılında ABD Deniz Kuvvetlerine ait askeri keşif uçağı, Çin'in Hainan adası açıklarında bir Çin savaş uçağıyla çarpışarak adaya zorunlu acil iniş yapmıştır ve bu

durum iki ülke arasında casus uçak krizini başlatmıştır. Yaşanan kriz, özür ve tazminat ödemesi ile sona ermiştir (Erçel 2001).

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD ve Çin terörizme karşı işbirliği noktasında görüş birliği sağlamıştır. 11 Eylül saldırıyla birlikte ABD'nin Tayvan politikası değişmeye başlamıştır. ABD, bu dönemde tek Çin politikasını sürdürürken Tayvan'ı desteklemeye de devam etmiştir (Dedekoca 2017: 155-156).

ABD'nin Çin ile rekabet halinde olduğu bir diğer bölge Güney Çin Denizidir ve Güney Çin Denizi'ndeki sorunun Tayvan Sorunu totalde etkileyebilme riski yüksektir. ABD, Güney Çin Denizindeki sular ve adalara yönelik hak iddia etmemekte ve GÇD üzerindeki ihtilaflara taraf olmayıp, barışçıl yollar ile sorunların çözülmesini söylemsel olarak savunmaktadır. Ancak ABD, bölgede hak iddia etmiyor olsa da uluslararası hukuk'a göre GÇD'nin uluslararası sular olarak belirlenen bölgelerinde 'seyrüsefer serbestisine' ve 'münhasır ekonomik bölge'ye verdiği öneme binaen GÇD sorunu ile ilgilenmektedir. ABD'nin Güney Çin Denizi politikasının temeli, bölgenin istikrarına ve erişim özgürlüğüne dayanmaktadır (Nguyen 2016: 389).

Tarihte de çok fazla istikrarın görülmediği ve büyük güçlerin mücadele ettiği, zengin enerji ve balıkçılık gibi doğal kaynakların yer aldığı Güney Çin Denizi'nde, ABD ve Çin ordularının karşılıklı yakın temasları olası kriz beklentilerini artırmaktadır. Çin'in yapay adalar yapması, savunmasını ve teknolojisini geliştirmesi karşısında, ABD yaptığı askeri tatbikatlar ve bölgedeki askeri varlığını artırarak buna cevap vermektedir. Güney Çin Denizindeki haklarını tartışmaya açmayan Çin karşısında başta ABD olmak üzere bölgede Vietnam, Filipinler, Malezya ve Brunei gibi aktörlerde bulunmaktadır. Çin bu bölgedeki anlaşmazlıkların bu bölgedeki aktörlerle karşılıklı yapılan anlaşmalar ile çözülmesinden yana olsa da, Çin'i dengelemeye çalışan bölgedeki aktörler ise küresel güçleri de denkleme katmaktadırlar.

Amerikalı ticaret yetkililerince verilen rakamlara göre, Çin'in ABD ile ihracat ve ithalatını içeren toplam dış ticaret hacmi 2016 yılında 578 milyar dolar, 2017 yılında 635 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Trump'ın 2018'de uyguladığı ek gümrük vergilerine rağmen bu rakam 658 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi, 2019'da 555 milyar dolar ve 2020'de 557 milyar dolar seviyesinde olmuştur (Census Bureau, 2022). 2020'de 676,7 milyar dolar olarak hesaplanan dış ticaret açığı, 2021'de yüzde 26,9 artarak 859,1 milyar dolara yükselmiş ve ABD'nin dış ticaret açığı rekor seviyeye ulaşmıştır (Trading Economics 2022).

ABD'nin Çin üzerinde fazlasıyla müdahil olduğu sorunlardan biriside Hong Kong sorunudur. Hong Kong ile serbest ticaret anlaşmasına sahip olan ABD'nin, Hong Kong ile iş yapan 1200'den fazla şirketi bulunmaktadır. ABD şirketleri Hong Kong'un serbest piyasa yönelimini, şeffaf hukuk sistemini ve yerleşik hukukun üstünlüğünü takdir etmektedirler (U.S. Consulate General Hong Kong & Macau 2022). Bu kapsamda Hong Kong üzerinde ABD ve Çin anlaşmazlığının büyümesi durumu zincirleme olarak Tayvan Sorununu daha fazla büyütecektir.

Jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle ABD'nin ticari imtiyazlar sağladığı Hong Kong'un, fiziki olarak Çin'e ait olsa da ekonomik, ticari ve siyasi olarak batı dünyası ile güçlü bir irtibatı bulunmaktadır. Hong Kong sorunu Çin'in başka sorunlarının

yanında ele alındığında güçlü bir etki doğurmaktadır. Hong Kong'da Çin'in insan haklarında yaptığı uygulamalar ABD tarafından tüm dünya kamuoyuna taşınmaktadır ve ABD tarafından bu durum bir pazarlık unsuru olarak kullanılacaktır. Aynı zamanda Hong Kong'da yaşananların anakaraya yayılması olasılığı Çin için ayrı bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Hong Kong'daki olayları ABD Başkanı Donald Trump Yönetimi de yakından takip etmiştir. Donald Trump, Çin Hükümetinin Protestoculara karşı daha anlayışlı olması gerektiğini belirtmiş ve 1989 yılındaki Tiananmen olaylarına dikkat çekerek Xi Jinping'e uyarılar da bulunmuştur (France 24 2019).

Olayların giderek şiddetlendiği 2018-2019 yıllarında kendi çıkarlarını önceleyen izolasyonist tavrı ile Washington Yönetimi, "haksız ticari uygulamalarını" gerekçe göstererek Çin menşei olan ürünlere ek vergi getirmiştir. Çin Hükümeti, bu durumu Hong Kong olayları kullanılarak yapılan bir çeşit "ekonomik şantaj" olarak algılamış ve ABD'yi "zorbalıkla" suçlamıştır (BBC, 2019). ABD-Çin arasında bir "ticaret savaşı"nın başlangıcı olarak görülen gelişmelere Hong Kong'daki ABD Konsolosluğu önünde toplanan protestocular, ABD ve Trump'a karşı gösteri düzenlemiştir (TRT Haber 2018).

ABD Senatörü Marco Rubio tarafından sunulan "Hong Kong İnsan Hakları ve Demokrasi Yasası" isimli iki yasa tasarısı, Trump'ın 15 Ekim 2019 tarihinde imzalamasıyla yasallaşmış ve yürürlüğe girmiştir. Hong Kong'daki Protestocular, onları destekleyen bir yasayı imzaladığı için Trump'a teşekkür etmişlerdir. Trump'ı bir film karakteri olan boksör Rocky Balboa olarak gösteren afişler hazırlamışlardır. 28 Kasım 2019 tarihinde Hong Kong da düzenlenen Şükran Günü mitinginde Protestocular, ABD bayrakları ve hazırladıkları Trump afişleri ile protestolarına devam etmişlerdir (Giordano 2019).

ABD Başkanı Joe Biden, 18 Eylül 2022 tarihinde yayınlan bir CBS 60 Dakika röportajında ABD kuvvetlerinin Çin'in iddia ettiği demokratik olarak yönetilen adayı savunup savunmayacağı sorusuna şimdiye kadarki en açık ifadesi ile Çin işgali durumunda Tayvan'ı savunacağını söylemiştir. Çin dışişleri bakanlığı sözcüsü Mao Ning, Pekin'de düzenlemiş olduğu brifingde Biden'ın açıklamalarının ayrılıkçı güçlere Tayvan'ın bağımsızlığı için "ciddi bir yanlış sinyal" gönderdiğini söylemiştir. Çin, Biden'ın yorumlarına "kesinlikle memnuniyetsiz ve kararlı bir şekilde karşı" olduğunu ve hatta bunun üzerine resmi bir şikayette bulduklarını belirterek, Çin'in ayrılıkçılığa yönelik tüm önlemleri alma hakkını saklı tuttuğunu açıklamıştır. Tayvan dışişleri bakanlığı ise " ABD hükümetinin Tayvan'a yönelik kaya gibi sağlam güvenlik taahhüdünü" tekrar teyit ettiği için Joe Biden'a teşekkürlerini iletmıştır. Tayvan bakanlığının yaptığı açıklamada, Tayvan'ın kendini savunma yeteneklerini güçlendirmeye ve ABD ile Tayvan arasındaki güvenlik ortaklığını derinleştirmeye devam edecekleride belirtilmiştir (CNBC 2022).

3.2. TAYVAN KRİZİNİN ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

ABD ile ÇHC ilişkilerinde günümüze kadar devam eden hassas konulardan biri Tayvan sorunudur. ABD, 1946-1950 yıllarındaki Çin iç savaşını komünist rejimin kazanma ihtimaline karşı 1948'de Genelkurmay Başkanlığı aracılığıyla muhtıra yayınlamıştır. Genelkurmay Başkanlığı muhtıra da Tayvan'ın komünist güçlerin eline

geçmesi durumunda ABD'nin ulusal güvenliğinin tehdit edileceğini belirtmiştir (Olkan 2021: 32).

1950'li yıllar, ABD ve Çin'in Tayvan politikalarını sertleştirdikleri bir dönem olmuştur. 1953 yılında ABD Başkanı Dwight Eisenhower, komünizm ile topyekun bir mücadeleye girmiştir. Eisenhower Yönetimi, Ulusal Güvenlik Konseyi kararı ile Tayvan'ı her şartta koruyacağını ilan etmiştir (Glennon, 1985).

ABD, 1954 yılında 'Tayvan ile Karşılıklı Savunma Antlaşması' imzalamış ve ABD'nin Tayvan konusunda ne kadar ciddi olduğunu Pekin'e göstermiştir. ABD, 1978 yılında tek taraflı olarak karşılıklı savunma anlaşmasına son vermiştir ancak Tayvan'a silah satışına devam etmiştir. ABD'nin Tayvan'a yönelik genel tutumu, mevcut durumu koruyarak Çin'in adayı ilhak etmesini önlemektir (Köksoy 2019: 85-86).

1979 yılında ÇHC de facto devlet başkanı Deng Xiaoping, dışa açılma ve reform politikası izlemeye başlamıştır. Xiaoping, bu politika ile "Tek Ülke, İki Sistem" modelini devreye sokmuştur. Hong Kong ve Makao bu sisteme göre, ÇHC'nin bir parçası olarak görülmüştür. Deng Xiaoping'in bu önerisi 1997 yılında Hong Kong ve 1999 yılında Makao tarafından onaylanmıştır ancak Tayvan bu kavramı hiçbir zaman kabul etmemiştir (Friedman 2017: 126).

ABD kongresi tarafından Tayvan ile olan ilişkileri düzenlemek için 20 Nisan 1979'da Tayvan'la İlişkiler Yasası çıkartılmıştır. Bu yasa, 1954 yılında Taipei Hükümeti ile imzalanan karşılıklı savunma antlaşmasının yerini almıştır. Yasanın 2.bölümünün 6. maddesinde savunma amaçlı olarak Tayvan'a silah sağlanacağından, 3.bölümde ise ABD'nin Tayvan'a yönelik herhangi bir dış tehdide izin vermeyeceğinden bahsedilmektedir. Washington Yönetimi, bu yasa ile gayri resmi bir şekilde de olsa Taipei'nin savunmasını üstlenmiş ve Tayvan sorununun barışçıl olmayan yollar ile çözülmesine karşı olduğunu göstermiştir. Taipei, bu yasa ile birlikte ABD'de elçilik ve konsolosluk gibi çalışan ekonomik ve kültürel temsilcilikler kurmuştur. "Tayvan'la İlişkiler Yasası" ile ABD, ÇHC'nin " Tek Ülke, İki Sistem" modeline karşı bir pozisyon alırken Tayvan ile olan ilişkilerin kopmasını da engellemiştir (Adıbelli 2006: 227).

1980'de ABD, Tayvan'a yapılan silah satışının kalite ve miktar açısından kısıtlanacağı garantisini vermiştir. ABD, bu güvencenin ardından ÇHC'ye F-5G savaş uçaklarını Tayvan'a satmacağını bildirmiştir ancak F5E/F savaş uçaklarının üretimine Tayvan ile ortak bir şekilde devam etmiştir. 17 Ağustos 1982 yılında ABD ve Çin, Tayvan'a silah satışı hakkında "17 Ağustos Ortak Bildirisi"ni imzalamıştır. ABD, bu bildiride ÇHC'nin iç işlerine karışma ve "Tek Çin" prensibine karşı eylem gerçekleştirme niyetinin olmadığını belirtmiştir (The August 17 2020). Ronald Reagan, Tayvan'ın egemenliğini korumak için Tayvan'la İlişkiler Yasası'na benzeyen ve "Altı Güvence" olarak bilinen bir anlaşmaya daha imza atmıştır. ABD, bu güvence ile 1992 yılında Tayvan'a savaş uçağı satma kararı almıştır.

1996 yılında yaşanan krizde ABD, Tayvan'ı müttefiki gibi görmüş ve Çin tehdidine karşı Tayvan'ı korumuştur. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ortaya çıkan küresel terör tehdidi, Kuzey Kore ile nükleer kriz, ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri gibi sorunlar dolayısıyla ABD-Çin ve Tayvan problemlerine ABD birincil önem gösterememiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında George W.Bush Yönetiminin güvenlik

ve dış politikası önemli düzeyde değişmiştir. ABD sonraki dönemlerde bu soruna özel ilgi göstermiş ve bu konuda Çin'in desteğine ve işbirliğine de ihtiyaç duymuştur. ABD'nin Tayvan'a yönelik tutumu ise değişmemiştir; Tayvan'ın bağımsız olmaması, Çin ile birleşmemesi ve savaş olasılığının da olmaması şeklinde karmaşık bir zeminde ilerlemiştir (Köksoy 2019: 87).

ÇHC, 2003 yılı Hu Jintao döneminde "Tek Çin" politikasının uygulanmasında yöntem değişikliği yapmıştır. ÇHC'nin bu dönemdeki Tayvan Politikası, Çin'in resmi politikaları yerine geçen "barışçıl toplum" ve "uyumlu toplum" ilkeleri ile paralel olarak yürütülmüştür. ÇHC, Tayvan'da statükoyu koruyarak bölgede barış ve güvenliğin sağlanmasını hedeflemiştir. Pekin hükümeti de "Tek Çin" politikasını korumaya devam etmiştir (Olkan 2021: 36).

ABD'nin Tayvan politikası Barack Obama döneminde değişiklik göstermemiştir. ABD, Tayvan'a silah satışını sürdürürken siyasi olarak desteklemeye de devam etmiştir. 2010 yılında Obama'nın önerisi ile ABD Kongresi'nde kabul edilen yasayla Tayvan'a son teknolojiye sahip iki adet mayın arama gemisi, Kara Şahin helikopterleri ve Patriot füze savunma sistemi satılmıştır. ABD'nin Tayvan'a yaptığı silah satışı paketinin toplam değeri 6.4 milyar dolardır. ÇHC Dışişleri Bakanlığı, bu durumun Pekin'in güvenliği ve Tayvan'daki istikrara yönelik tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. ÇHC Savunma Bakanlığı'nın yaptığı sert açıklamada ABD'nin bu kararı kınanmıştır. Savunma Bakanlığı'nın açıklamasında "ABD'nin Tayvan'a silah satışının oluşturduğu ağır zarar ve olumsuz etkiler göz önünde bulundurularak Çin tarafından planlanmış olan karşılıklı askeri ziyaretlerin askıya alınmasına karar verilmiştir" ifadeleri yer almıştır (Hürriyet 2010). Çin Hükümeti'nin muhalif olmasına rağmen Tayvan'a destek vermeye devam eden ABD, 2015 ve 2016 yıllarında da Tayvan'ın güvenliğini sağlamaya devam etmiştir.

Xi Jinping döneminde Pekin Yönetimi'nin Tayvan siyaseti değişiklik göstermemiştir. Pekin'de düzenlenen bir tören de konuşan Cumhurbaşkanı Xi Jinping, "Barış içinde bir birleşme sağlanması için alan yaratma konusunda istekliyiz ancak herhangi bir ayrılıkçı adıma izin vermeyeceğiz. Kuvvet kullanmama konusunda bir söz vermeyeceğimiz gibi gerekli adımları atma noktasında da hakkımızı saklı tutacağız" açıklamalarında bulunmuştur. Jinping konuşmasında Tayvan sorununun Çin'in iç meselesi olduğuna ve diğer ülkelerin olası müdahalelerini kabul etmeyeceklerine de vurgu yapmıştır (Buckley ve Horton 2019).

8 Kasım 2016 tarihinde Donald Trump'ın başkanlık seçimini kazanması, Beyaz Saray'ın Tayvan ile olan ilişkilerinde statükonun değişip değişmeyeceği sorunsalına neden olmuştur. 2016 yılı Aralık ayında Tayvan Lideri Tsai Ing-wen, Donald Trump'ı aramış ve başkanlığa seçilmesini tebrik etmiştir. Çin Dışişleri Bakanı Vang Yi, yaklaşık 38 yıl sonra ilk defa ABD başkanı seçilen bir siyasetçinin Tayvan lideri ile görüşmesi hakkında "Bu yalnızca Tayvan tarafının hileli bir oyunu. Uluslararası toplumun 'Tek Çin Politika'sındaki sabit kabulünü değiştiremez" açıklaması yapmıştır. Söz konusu telefon görüşmesinin "ABD'nin uzun yıllardır kabul ettiği 'Tek Çin Politika'sını değiştireceğini düşünmüyorum" ifadesini kullanan Vang Yi, "Çin-ABD siyasi temelini zarar görmesini istemediklerini" de belirtmiştir. Donald Trump, "Tayvan lideri, bugün benim başkanlığı kazanmamı tebrik için aradı. Teşekkür ederim. ABD, Tayvan'a milyarlarca dolarlık

mühimmat satmasına rağmen Tayvan liderinin tebrik telefonunu kabul etmememin gerekmesi ne kadar ilginç” ifadelerine Twitter hesabındaki paylaşımında yer vermiştir (Kabakçı 2016).

ABD, 2018 Kasım ayında savaş gemilerini Tayvan üzerinden geçirerek Çin’e karşı güç gösterisi yapmıştır. Tayvan Boğazı yakınlarında Çin Yönetiminin de askeri tatbikatlar gerçekleştirmesi, Çin’in ABD ve Tayvan sorununa yönelik tavrını ortaya koymaktadır. 2002’de ABD-Tayvan ilişkilerinde askeri yardım boyutunda önemli olan “ABD-Tayvan Savunma Endüstrisi Konferansı” ve 2018 yılında onaylanan Tayvan’ın savunma yeteneklerinin geliştirileceği, askeri tatbikatlar, silah satışlarını öngören “2019 Mali Yılı Ulusal Savunma Yetki Yasası” Çin Hükümetinin tepkisine neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Geng Shuang, ABD’nin Soğuk Savaş ve sıfır toplamı zihniyeti bir kenara bırakmasına, Çin’e yönelik sorunlara dahil olarak ikili ilişkileri baltalamaması gerektiğine vurgu yapmıştır (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2020).

Donald Trump ve Xi Jinping dönemleri, 2019 yılının sonu itibariyle ABD-Çin rekabetinin derinleştiği dönem olmuştur. İki ülke birbirlerini güçlü rakipler olarak görmeye devam ederken Asya-Pasifik bölgesindeki hegemonyalarını Tayvan’dan başlayarak kurmayı hedeflemişlerdir. Çin bu dönemde rekabetçi bir çizgi çizmiştir. ABD’nin Tayvan’a olan ilgisi ise askeri ve ekonomik yönde şekillenmiştir. 2019 yılında ABD ve Tayvan arasındaki toplam ticaret hacmi 90 milyar dolara yaklaşmıştır ve Tayvan, ABD’nin 14.büyük ihracat pazarıdır. ABD Yönetimi, Tayvan’a adayı koruma yardımı çerçevesinde 12 milyar dolarlık askeri ekipman sağlamış ve 2018 yılında Pekin’in itiraz etmesine rağmen Tayvan’a 1,83 milyar dolarlık silah satışını onaylamıştır. Tayvan sorununu ulusal güvenlik sorunu olarak görmeye devam eden Çin, askeri yönden bölgeyle ilgilenmiştir. Tayvan’ın karşısındaki Fijuen bölgesine 400 bin kişilik kara ordusu konuşlandıran ÇHC, bölgeye gelebilecek herhangi bir saldırıya anında karşılık verebilmek için 490 adet savaş uçağını hazır vaziyette bulundurmıştır ve alınan tedbirlere ek olarak Tayvan’ın karşısındaki kıyılara 1200’e yakın kısa menzilli balistik füzeler yerleştirmiştir (Minnick 2019).

ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi, Çin’in tüm tehdit ve tepkilerine rağmen 2-3 Ağustos 2022 tarihlerinde Tayvan’ı ziyaret etmiştir. Nancy Pelosi’nin uçağının Taipei’ye indiği sıralarda Pekin yönetimi, Tayvan’ın etrafında tatbikatlar yapacağını duyurmuş ve Tayvan çevresindeki denizlerde şimdiye kadarki en büyük askeri tatbikatlara başlamıştır (Plummer 2022). 3 Ağustos Çarşamba günü Tayvan’ın başkenti olan Taipei’de Tayvan Devlet Başkanı Tsai Ing-wen ve diğer milletvekilleriyle görüşen Pelosi, yerel saate göre 18.00 civarında Tayvan’dan ayrılmıştır. 25 yıl aradan sonra Tayvan’a giden ilk üst düzey ABD’li siyasetçi olan Nancy Pelosi’ye Tayvan’ın en yüksek nişanlarından biri olan “Merhametli Bulutların Nişanı” takdim edilmiştir (BBC 2022).

Nancy Pelosi, heyetiyle birlikte gerçekleştirdiği ziyaret ile ülkesinin Tayvan’ı asla yalnız bırakmayacağını göstermek istediklerini söylemiş, ABD- Tayvan ilişkileri için “müşterek değerlere dayalı, gelişen bir ortaklık” açıklaması yapmıştır. Tayvan’ı asla yalnız bırakmayacaklarını söyleyen Pelosi, kırk yıl önce Tayvan İlişkileri Yasası’nın ‘Tek Çin’ politikasına saygı çerçevesinde iki ülke arasında güçlü bir bağ kuralması,

ekonomik ve güvenlik çıkarlarının ilerletilmesi için inşa edildiğini söylemiştir. Pelosi, “ABD’nin Tayvan’la dayanışması bugün hiç olmadığı kadar büyük önem taşıyor. Biz de buraya bu mesajı getirdik” demiştir (Nancy Pelosi Speaker Of The House 2022).

Çin, kendi topraklarının bir parçası olduğunu iddia ettiği kendi kendini yöneten bir ada olan Tayvan’a, Pelosi’nin yaptığı ziyareti kınamıştır. Çin, Pelosi’nin ziyaretinin Pekin’in hem anakara Çin’i hem de Tayvan’ın tek hükümeti olduğunu iddia eden “Tek Çin” politikasını ihlal ettiğini söylemiştir. Pekin, “Ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğünü kararlı bir şekilde savunmak için önlem olarak bir dizi hedefli askeri eylem”de bulunacağını açıklamıştır (Shabad 2022).

Çin ordusu, eş zamanlı olarak altı bölgede tatbikat yaparak Ada’nın çevresinde fiili bir blokaj oluşturmuştur. Çin, uzun yıllardır barış halini koruyan fiili deniz ve hava hattının ötesine geçerek statüko’nun güç yoluyla değişebileceği mesajını vermiştir. Tatbikatın ilk gününde Tayvan Ulusal Savunma Bakanlığı, Çin ana karasından ateşlenmiş olan 11 güdümlü füzenin Tayvan’ın ‘kara suları’ olarak gördüğü bölgeye düştüğünü bildirmiştir. Tayvan Boğazı’nın karşı kıyısında bulunan Fucien eyaletinden ateşlenen PCL-191 roketleri de adanın Çin kontrolünde olan Pingtan Adası açıklarına düşmüştür. Tayvan Savunma Bakanlığı, tatbikatlar esnasında 22 Çin savaş uçağının orta çizgiyi geçtiği bilgisini paylaşmıştır. Tayvan lideri Tsai Ing-wen, Çin’in Tayvan çevresindeki uluslararası hava ve deniz koridorlarının olduğu bölgelere füze atmasını “sorumsuzca bir eylem” olarak nitelemiştir. Çin’in eylemlerine yönelik Tsai Ing-wen, “Tayvan Boğazı’ndaki statükoya zarar veriyor ve egemenliğimizi ihlal ediyor” ifadelerini kullanmıştır (Rûdaw 2022).

Nancy Pelosi’nin ziyareti sonrasında Apple’ın ve dünyanın en büyük çip üreticilerinden olan Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC), Tayvan-Çin geriliminde herkesin kaybedeceği konusunda dünyayı uyarmıştır. TSMC Başkanı Mark Liu, Tayvan’ın Çin tarafından işgal edilmesi halinde küresel tedarik zincirlerine bağlı olan çip üretim fabrikasının çalışamayacağını söylemiştir. Joe Biden’da yaptığı bir açıklamada “Bugün, çip tasarımı ve araştırmasında lider olmamıza rağmen, bilgisayar çiplerinin %10’unu zar zor üretiyoruz. Şu anda en gelişmiş çipleri yapma yeteneğimiz yok, üretimin % 75’i Doğu Asya’da gerçekleşiyor ve en gelişmiş çiplerin %90’ı Tayvan’da üretiliyor. Çin, bizi geride bırakmak ve küresel pazarı ele geçirmek için elinden gelen her şeyi yapıyor” ifadelerine yer vermiştir (Barnes 2022).

ABD ve diğer Batılı ülkelerin donanmalarına ait gemiler, son yıllarda Tayvan Boğazı’ndan düzenli olarak geçmektedir. Tayvan’ı kendi toprak parçası olarak gören Çin, Tayvan Boğazı’nı da kendi kara suları ve egemenlik alanı olarak görmektedir. ABD Donanması ise “uluslararası sular” olarak gördüğü bölgede seyrüsefer serbestisi kapsamında geçiş hakkı olduğunu savunmaktadır. ABD Donanması’nın Pasifik’teki 7. Filosuna ait USS Antietam ve USS Chancellorsville gemileri, 28 Ağustos 2022 tarihinde Tayvan Boğazı’ndan geçmiştir. Filodan yapılan açıklamada, “krvaziyer” tipi savaş gemilerinin Tayvan Boğazı’ndan rutin geçiş yaptığı ve “Boğaz’a kıyısı olan ülkelerin hiçbirinin karasularında olmayan bir koridoru kullandığı” vurgulanmıştır. Çin Halk Kurtuluş Ordusu (PLA) Doğu Cephesi Komutanlığı’ndan yapılan açıklamada, gemilerin geçişi nedeniyle “askerlerin teyakkuz halinde ve her türlü provokasyonu püskürtmeye hazır olduğu” belirtilmiştir (Westobserver 2022).

Sonuç

Uluslararası ilişkilerde güvenlik konusu devletleri her geçen gün daha fazla etkiler konuma gelmiştir. Dünyanın en büyük iki ekonomisine sahip iki devlet arasındaki rekabet siyasetten ticarete her alanda daha fazla belirgin hale gelmektedir. Çin'in büyüyen ekonomisini ve artan siyasi nüfuzunu kendisine tehdit olarak gören ABD, uluslararası pazarlardaki payını ve uluslararası siyasi arenada gücünü kaybetme endişesi ile hareket etmektedir. ABD'nin izlediği dış politikanın özünde güçlenen ve yayılcı politikalar izleyen Çin'in sınırlandırılması ve kontrol altında tutulması stratejisi bulunmaktadır. Aynı zamanda bölgede Çin'in yükselişini tehdit olarak gören ve gösteren ABD, önemli bir silah pazarını da elinde tutmaktadır.

İki ülke arasındaki güvenlik temelli söylemlerin artması olası kriz ve çatışmaların riskini artırmaktadır. Özellikle Çin'in Tayvan Sorunu karşısında ABD'nin artan baskısı, Çin'in saldırgan politikalar izleme ihtimalini artırmaktadır. ABD'nin Tayvan Sorununa daha fazla müdahil olma politikalarını kendi güvenliğine tehdit olarak algılayan Çin, çatışma gibi olasılıklar karşısında daha fazla güvenlik temelli politikalar izleyecektir. Silah ve savunma kapasitesini daha fazla artıracak olan Çin, tatbikatlar ile olası bütün senaryolara hazırlanmaktadır. ABD, Çin ile ekonomi ve ticarete tüm dünya genelinde sürdürdüğü rekabeti, güvenlik alanında da Çin'i çevreleyerek devam ettirmektedir. İzlediği birbirine bağlantılı politikalar ile Çin'i sınırlarında tutmaya çalışmaktadır.

Devletler için Güvenlik tanımı değiştikçe, tehdit tanımlamaları farklılaştıkça risk unsuru artmaktadır. Tayvan sorunu Çin için en fazla risk ve çatışma potansiyeli taşıyan sorundur. Tayvan'ı kendi toprağı gören Çin karşısında, Tayvan'ın kendi geleceğini Çin'de görmemesi ve en yakın müttefiki olarak gördüğü ABD'den aldığı destek sorunu daha da büyütülmektedir. Çin'in Tayvan'ı kendi iç meselesi ve ulusal güvenlik meselesi olarak görmesi, Tayvan'ı tehdit etmesi ve Tayvan için sınırda asker bekletmesi gerginliği artırmaktadır. ABD'nin Tayvan'a silah satışının devam etmesi ve Çin'in askeri faaliyetleri iki ülke arasında güvenlik ikilemi oluşturmaktadır. Güçlenen Çin'in Tayvan'ı tamamen topraklarına katma ihtimali, Japonya ve ABD'nin ve bölgedeki devletlerin Çin'e karşı olan ittifakını güçlendirmektedir.

ABD ve Çin devlet başkanlarının söylemlerinin gittikçe sertleşmesi Asya Pasifik bölgesindeki istikrarı olumsuz etkilemektedir. Uluslararası sistemde gücünü artıran Çin'in yıpratılarak gücünün sınırlandırılması için karşısına Tayvan sorununu çıkaran ABD'nin, aynı zamanda Çin'in Hong Kong ve Güney Çin Denizi gibi güvenlik sorunlarını da ön plana çıkaracağı tahmin edilmektedir. Ulusal güvenlik meselelerinde katı bir dış politika izleyen Çin'in, ABD'nin bu politikalarına sert güç ile karşılık verme ihtimali artmaktadır. Bu güvenlik temelli politikalar Çin'in tüm dünyada sahip olduğu yumuşak gücünde azalmaya neden olacağı gibi, bölgesinde sağlamaya çalıştığı istikrar ve barış ortamına zarar verecektir. İki devletin izlediği güvenlik temelli politikalar toplamda Çin'in gücünü sınırlayacağı gibi, ABD'nin de bölgede etkisini artıracaktır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, Barış. 2006. Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Adler, Paul S. 1997. Work Organization: From Taylorism to Teamwork. IRRA's 50th Anniversary Magazine.

Akçadağ, Emine. "Dr. Emine Akçadağ ile Çin-ABD İlişkileri". <https://www.tuicakademi.org/dr-emine-akcadag-ile-cin-abd-iliskileri/>. (E.T. 14.03.2022)

Alaca, A. İnci.2019. Tayvan'ın Ulusal Güvenliği ve Tehdit Algılamaları. Türkiye'de Tayvan Çalışmaları II. Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM).

Arı, Önder, Kıran, Abdullah. 2011. Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. Ekev Akademi Dergisi. 15(46): 50.

Arı, Tayyar. 2006. Uluslararası İlişkiler Teorileri. İstanbul: Alfa Yayınevi.

Arslan, Ramazan, Ayhan, E. Elif. 2018. İktisadi Kalkınmada Bir Başarı Öyküsü: Tayvan. Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi. 10(1).

Aydın, Mustafa. 2004. Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. Uluslararası İlişkiler Dergisi. 1(1): 49.

Bag , Mustafa. "Tiananmen katliamının 33. yıl dönümü: Binlerce öğrencinin öldüğü olaylarda neler yaşandı?". <https://tr.euronews.com/2022/06/04/binlerce-ogrencinin-hayatini-kaybettigi-tiananmen-katliami-neden-yasandi-cin-komunist>. (E.T. 08.06.2022)

Bakan, Selahaddin, Şahin, Sonay. 2018. Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences. 4(2): 140.

Balcı, Ali, Kardaş, Şaban. 2017. "Realizm", Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular. İstanbul: Küre Yayınları.

Barnes, Julian E. 2022. How the Computer Chip Shortage Could Incite a U.S. Conflict With China. <https://www.nytimes.com/2022/01/26/us/politics/computer-chip-shortage-taiwan.html>. (E.T. 04.10.2022)

Baylis, John. 2008. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. Uluslararası İlişkiler Dergisi.5(18): 75.

Bayraktar, Fulya. 2003. Dünyada ve Türkiyede Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar.

BBC News. "ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi, 'Sizi asla yalnız bırakmayacağız' diyerek Tayvan'dan ayrıldı". <https://www.bbc.com/turkce/articles/c885pxy84lzo>. (E.T. 29.09.2022)

BBC News. "What's behind the China-Taiwan divide?". <https://www.bbc.com/news/worldasia-34729538>. (E.T. 26.12.2021)

Birdiqli, Fikret. 2017. Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavramlar-Teori-Uygulama. İstanbul: Seçkin Yayınları.

Buckley, Chris, Horton, Chris. "Xi Jinping Warns Taiwan that Unification is the Goal and Force is an Option". <https://www.nytimes.com/2019/01/01/world/asia/xi-jinping-taiwan-china.html>. (E.T. 27.09.2022)

CNBC. Biden says U.S. forces would defend Taiwan in the event of a Chinese invasion. <https://www.cnn.com/2022/09/19/biden-says-us-forces-would-defend-taiwan-in-the-event-of-a-chinese-invasion.html>. (E.T. 03.10.2022)

Çetin, Halis. 2001. Liberalizmin Temel İlkeleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 2(1): 219-223.

Çin-ABD arasında "Tayvan" krizi. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cin-abd-arasinda-tayvan-krizi-13636326>. (E.T. 27.09.2022)

"Çin/Yi: Hong Kong Çin topraklarının parçası olmaya devam edecek". <https://www.bloomberght.com/cinyi-hong-kong-cin-topraklarinin-parcasi-olmaya-devam-edecek-2238721>. (E.T. 27.05.2022)

Çolakoğlu, Selçuk, Güler, Arzu. 2011. Türkiye ve Tayvan: İlişkilerde Zemin Arayışları. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Dedekoca, Ersin. 2017. ABD-Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi. ANKASAM -Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi. 1(3): 145.

Devlen, Balkan; Özdamar, Özgür. 2010. Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. Uluslararası İlişkiler Dergisi.7(25): 42-68.

Dündar, Merthan. 2019. Türkiye'de Tayvan Çalışmaları II. Ankara Üniversitesi, Asya-Pasifik Çalışmaları.

Erçel, Kenan. 2001. Çin-Amerika Krizi: Papaza Kızıp İmamı Tutmak. Birikim Dergisi. 145.

"Foreign Ministry Spokesperson Geng Shuang's Regular Press Conference on April 29, 2020". <https://www.fmprc.gov.cn/ce/celv/eng/fyrth/t1582646.html>. (E.T. 20.01.2022)

Euronews. Çin, 52 uçakla Tayvan hava savunma sahasını ihlal etti. <https://tr.euronews.com/2021/10/04/cin-52-ucakla-tayvan-hava-savunma-sahas-n-ihlal-etti>. (E.T. 03.10.2022)

Friedman, Edward. 2007. China's Changing Taiwan Policy. American Journal of Chinese Studies. 14(2).

Giordano, Chiara. "2019, Hong Kong protesters wave posters of Trump's shirtless Rocky tweet to thank him for signing law supporting them". <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/hong-kong-protests-latest-trump-rocky-tweet-congress-support-us-china-trade-war-a9227721.html>. (E.T. 21.01.2022)

Glennon, John P. "Foreign Relations of the United States, 1952–1954, China and Japan, Volume XIV, Part 1". <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v14p1>. (E.T. 19.01.2022)

Haliloğlu, Yunus. "Bir Kuşak Bir Yol: "ÇİN". <https://akademikarastirma.org/bir-kusak-bir-yol-cin/>. (E.T. 07.01.2022)

"Hong Kong protests: What is the 'Umbrella Movement'?". <https://www.bbc.co.uk/newsround/49862757>. (E.T. 12.05.2022)

"Hong Kong security law: What is it and is it worrying?". <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-52765838>. (E.T. 27.05.2022)

"Hong Kong's national security law: 10 things you need to know". <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/07/hong-kong-national-security-law-10-things-you-need-to-know/>. (E.T. 27.05.2022)

"Hong Kong'da protestolar: Çin Parlamentosu'nun onayladığı ulusal güvenlik yasası ne öngörüyor?". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52815664>. (E.T. 12.05.2022)

İyiat, Bora. 2020. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı ve Kopenhag Okulu. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 3(5): 8.

Jacobs, J. Bruce. 2014. "Taiwan's Colonial Experiences and the Development of Ethnic Identities: Some Hypotheses". *Taiwan in Comparative Perspective*. 5: 47- 59.

Kabakçı, Fuat. "Trump, Tayvan Lideri ile Telefonda Görüştü". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-tayvan-lideri-ile-telefonda-gorustu/698235>. (E.T. 28.09.2022)

Kıyıcı, Hakan. 2012. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Kavramı. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kissinger, Henry. Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin. Çev. Nalan Işık Çeper, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Köksoy, Fulya. 2019. Çin Halk Cumhuriyeti Merkezli Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan Sorununun Amerika-Çin İlişkilerine Yansıması. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*.10(2): 85-86.

Köşker, Ali İ. "ABD-Çin Ticari İlişkileri". <https://www.ilimvemedeniyyet.com/abd-cin-ticari-iliskileri.html>. (E.T. 15.01.2022)

Küçük, Bahtiyar. 2016. Tayvan'da zafer kazanan Tsai Ing-wen ilk mesajını Çin'e verdi. <https://tr.euronews.com/2016/01/17/tayvan-da-zafer-kazanan-tsai-ing-wen-ilk-mesajini-cin-e-verdi>. (E.T. 03.10.2022)

Küçüksolak, Ö.Kalkan. 2012. Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*. 4(14): 204.

Lampton, David M. 2002. *Same Bed, Different Dreams*, Ek A.

Minnick, Wendell. "The Next China Threat: An Invasion of Taiwan?". The National Interest. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/next-china-threat-invasion-taiwan-40317>. (E.T. 29.09.2022)

Moment. "Makine İhracatında Örnek Alınacak Ülke Tayvan". <https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/59/ulkelerden/makine-ihracatinda-ornek-alinacak-ulke-tayvan>. (E.T. 02.10.2022)

Nancy Pelosi Speaker Of The House. "Transcript of Pelosi Remarks at Press Event Following Bilateral Meeting with President Tsai Ing-wen of Taiwan". <https://www.speaker.gov/newsroom/8322>. (E.T. 30.09.2022)

Naughton, Barry. 2007 The Chinese Economy: Transitions and Growth. Cambridge: MIT Press.

Nguyen, Phuong. 2016. Deciphering the Shift in America's South China Sea Policy. Contemporary Southeast Asia. 38(3): 398-399.

Olkan, K. Batuhan. 2021. The Security Dilemma In China - U.S. Relations: The Taiwan Issue, Journal Of Business Innovation and Governance. 4(1): 30.

Özdoğan, Mücahit. 2019. Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. Güvenlik Bilimleri Dergisi. 8(1): 8.

Plummer, Robert. Taiwan braces as China drills follow Pelosi visit. <https://www.bbc.com/news/world-asia-62416363>. (E.T. 29.09.2022)

Riccards, Michael P. 2000. The Presidency and the Middle Kingdom: China, the Uited States and Executive Leadership. New York: Lexington Books.

Rûdaw. "Pelosi'nin ziyareti sonrası Çin Tayvan'ı nasıl cezalandırdı?". <https://www.rudaw.net/turkish/world/070820221>. (E.T. 30.09.2022)

Sandıklı, Atilla. 2019. Geleceğin Süper Gücü Çin". BİLGESAM. 1(1).

Serdar, İskender. 2015. Neorealizm, Neoliberalizm, Konstraktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies. 1(1): 17-20.

Shabad, Rebecca. "Pelosi says Taiwan trip was 'worth it' and calls Xi 'a scared bully". <https://www.nbcnews.com/politics/congress/pelosi-calls-taiwan-trip-pushes-back-china-rcna42174>. (E.T. 30.09.2022)

Shirk, Susan L. 2007. China-Fragile Superpower, Oxford University Press. 14(2).

Sönmez, Sinan. 2016. "Bretton Woods,Fordizm ve Hegemonya", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.

Staff, Swarajya. "US Rejects China's Maritime Claims In South China Sea, Says Beijing's 'Campaign Of Bullying' To Control Them Illegal". <https://swarajyamag.com/news-brief/us-rejects-chinas-maritime-claims-in-south-china-sea-says-beijings-campaign-of-bullying-to-control-them-illegal>. (E.T. 14.06.2022)

Şimşek, Mevlüdiye. 2005. Çin Halk Cumhuriyetinin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar. Yönetim ve Ekonomi. 12(2): 79.

Şire, H. Can. 2022. Tayvan Dış Ticaret Bilgi Notu. Adana Sanayi Odası.

Taiwan Comminique. 1987. "Taiwan Ends Martial Law After 38 Years But ... No Dancing In The Streets". International Committee for Human Rights in Taiwan.

The August 17. "1982 U.S.-China Communiqué on Arms Sales to Taiwan". <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/china-communicue>. (E.T. 26.09.2022)

"Trade in Goods with China". <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>. (E.T. 09.06.2022)

"Trump escalates trade war with more China tariffs". https://www-bbc-co-uk.translate.google/news/business49199559?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc. (E.T. 22.01.2022)

"Trump warns China against 'Tiananmen Square' style crackdown in Hong Kong". <https://www.france24.com/en/20190819-usa-china-hong-kong-donald-trump-trade-deal-democracy-protests-tiananmen-square>. (E.T. 21.01.2022)

Turan, İshak. 2016. ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6(1): 84-89.

Tutar, Kutluay, Bahsi-Koçer, F.Şura. 2019. Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences. 5(16).

Türkiye İhracatçılar Meclisi. 2021. Tayvan Ülke Bilgi Notu. Ekonomik Araştırmalar Şubesi.

"United States Balance of Trade". <https://tradingeconomics.com/united-states/balance-of-trade>. (E.T. 09.06.2022)

U.S. Consulate General Hong Kong & Macau. Business. Current Highlights. <https://hk.usconsulate.gov/business/>. (E.T. 16.06.2022)

Viotti P., Kauppi M. 1999. International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism. New York Macmillan Publishing Company. New York.

Waltz, Kenneth N. 1954. Man, The State and War: A Theoretical Analysis. New York, Colombia University Press.

Wendt, Alexander. 1999. Social theory of international politics. Cambridge University Press, 67.

Westobserver. 2022. Taiwan: 23 Chinese warplanes and 8 ships spotted around the island. <https://westobserver.com/news/europe/taiwan-23-chinese-warplanes-and-8-ships-spotted-around-the-island/>. (04.10.2022)

Wong, Edward. "Chinese Military Seeks to Extend its Naval Power". <https://www.nytimes.com/2010/04/24/world/asia/24navy.html?mtrref=www.google.com&gwh=8BB2C2A08E011CE8CEB5403327E363EC&gwt=pay>. (E.T. 08.01.2022)

World Population Review. "Countries that Recognize Taiwan 2022".
<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-that-recognize-taiwan>.
(E.T. 01.10.2022)

World Population Review. Taiwan Population 2022.
<https://worldpopulationreview.com/countries/taiwan-population>. (E.T. 02.10.2022)

Xuetong, Yan. 2014. From Keeping a Low Profile to Striving for Achievement. The Chinese Journal of International Politics. 7(2).

Yarkın, Güllistan. 2008. Immanuel Wallerstein ve Marksizm. Praksis 17.

Yıldırım, Elif. 2020. Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarında Güvenlik Kavramı. Turkish Studies – Economy. 15(3): 1705.